

تجلی عشق و جهاد

چکامه هاشمیات

دکتر محمد محمدی

بمکار علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

پیشانی: محمدی، مجید، ۱۳۵۱-

عنوان قرارداد: الی‌هاشمیات. شرح

عنوان و نام پدیدآور: تجلی عشق و جهاد در چکامه هاشمیات/ مجید محمدی

مشخصات نشر: تهران: دانشکده علوم و فنون قرآن تهران، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری = ۴۳۲ ص:

ISBN: 978-600-94488-7-6

قیمت: ۲۲۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: این نامه = ص. ۴۲۴-۴۲۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: كبرياء الله تعالى؛ ص: ٦٠-١٢٦ ق: الهاشميات - نقد و تفسير

موضوع: ش. س. ق. ۲ ق. تاریخ و نقد

شاهه زده: کتابت بن زید، ۶۰-۱۲۶ ق. الهاشمیات - شرح

PJA ۳۲۸۴/۷۲-۸م۳ ۱۳۹۳

ده بندی دیوپی: ۷۱۳

شماره کتابشناسی ملی ۴۸۲۱

- نام کتاب: تجلی عشق و جهاد در سوره هاشمیات

- ناشر: دانشکده علوم و فنون قرآن بهران

- مؤلف: دکتر مجید محمدی

- نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

- چاپ: دژ

- تیراڑ: ۱۰۰۰ نسخه

- قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

- شاہک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۸۸-۷-۶

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

فهرست مطالب

۹	چکیده
۱۱	تقریر استاد دکتر فیروز حریری
۱۳	مقدمه
۱۷	زندگی‌نامه کمیته
۲۰	هاشمیات

هاشمیه‌ی اول

۲۵	۱-۱. خلاصه‌ی مضامین هاشمیه‌ی اول
۲۶	۲-۱. نکات قابل توجه در این هاشمیه
۲۶	۳-۱. ترجمه، شرح و تحلیل هاشمیه‌ی اول

۲. هاشمیه‌ی دوم

۹۹	۱-۲. خلاصه‌ی موضوعات هاشمیه دوم
۱۰۰	۲-۲. موضوعات جدید این هاشمیه
۱۰۰	۳-۲. ترجمه شرح و تحلیل هاشمیه دوم

۳. هاشمیه‌ی سوم

۲۰۸	۱-۳. مهمترین موضوعات هاشمیه سوم
۳۰۹	۲-۳. ترجمه و شرح هاشمیه سوم

۴. هاشمیه‌ی چهارم

۳۹۳	۱-۴. خلاصه‌ی موضوعات هاشمیه چهارم
-----	-----------------------------------

۴-۲. ترجمه و شرح هاشمیه چهارم: ۲۹۴

۵. هاشمیه پنجم

۵-۱. خلاصه موضوعات هاشمیه پنجم: ۳۶۹

۵-۲. ترجمه و شرح هاشمیه پنجم: ۳۶۹

۶. هاشمیه ششم

۶-۱. خلاصه موضوعات هاشمیه ششم: ۳۹۳

۶-۲. ترجمه، شرح و تحلیل هاشمیه ششم: ۳۹۳

۷. هاشمیه هفتم

۷-۱. خلاصه موضوعات هاشمیه هفتم: ۴۰۶

۷-۲. ترجمه، شرح و تحلیل هاشمیه هفتم: ۴۰۶

۸. هاشمیه هشتم

۸-۱. مضامین هاشمیه هشتم: ۴۱۱

۸-۲. ترجمه و شرح هاشمیه هشتم: ۴۱۱

اشعار کمیت درباره زید بن علی بن حسین (ع) ۴۲۰

منابع و مآخذ ۴۲۳

* کتاب ۴۲۳

* مقالات ۴۳۱

* پایان نامه ها ۴۳۲

* نسخه های خطی ۴۳۲

چکیده:

هاشمیان عنوان هشت قصیده و مجموعاً ۵۵۴ بیت است که توسط کمیت بن زید اسدی (۱۲۶ هـ ق) سروده شده است. در واقع این قصاید نخستین و با اهمیت ترین اثر او به شمار می رود که با فاصله ای اندک در حدود بیست سال پس از شهادت امام حسین (ع) در فضای اخلاق و بیداد امویان سروده شد و به سرعت انتشار یافت و عراق و شامات را در نوردید و آلمان آن شهرها و مساجد پیچید تا شاعر را شهره ی آفاق ساخت و پایه های ظلم حاکمان اموی را به لرزه در آورد.

این قصاید انگیزشی نیرومند به صورت یک جد سیاسی- اجتماعی و شعری است، کمیت تلاش می کند خفته ی بی خبر را بیدار کند و با استناد به آیات قرآن و وصیت پیامبر (ص) او را بر سستی نظریه ی امویان در باره میراث آگاه نموده و به حکومت عدل علوی رهنمون سازد، حکومتی که به طور عدل، شجاعت و زهد آراسته است. وی در هاشمیات همه ی عقل و علم خود را هکمه با زبان سبایش که از دل بیدار و حساسش می جوشید، در دفاع از عدل علی و عاشورای حسین (ع) به کار گرفته است. کمیت در دفاع از حق اهل بیت (ع) بیشترین بهره را از قرآن برده و با زیاده از آن تأثیر پذیرفته است.

هاشمیات کمیت انبوهی از لغات و اصطلاحات عصر جاهلی و اسلامی، اقتباس ها و تضمین های فراوانی از قرآن و حدیث را در خود جای داده است که بر دانش سرشار کمیت و ریاستش در کشور شعر و سخن دلالت دارد. مهمترین موضوعاتی را که کمیت در هاشمیات به نظم کشیده است عبارتند از:

- ۱- عشق و محبت، ۲- حزن و اندوه، ۳- شخصیت پیامبر ﷺ، ۴- فضایل علی علیه السلام،
- ۵- ذکر صفات اهل بیت علیهم السلام، ۶- مسأله‌ی خلافت، ۷- تحلیل حماسه‌ی عاشورا،
- ۸- مقایسه‌ی سیاست عادلانه‌ی علویان با سیاست ظالمانه‌ی امویان، ۹- تشویق مردم به جهاد و مبارزه.

تقریض استاد فیروز حریری

کتاب «نجات عشق و جهاد در چکامه هاشمیات» اثر کم نظیر دکتر مجید محمدی یکی از نوادر ادبی است که در بررسی قصاید هشتگانه ی کمیت بن زید اسدی؛ شاعر اهل بیت (ع) نگاشته شده است. این شروحی که بر دواوین شعرای عرب نوشته شده است همانند شرح برقوقی و عبری در دیوان متنبی و شرح زوزنی بر معلقات، فقط معنی را شرح کرده اند اما آقای دکتر مجید محمدی با دانش و تبحری که در زمینه ی زبان و ادبیات فارسی و عربی دارند، انصافاً تمام غرر که در شرح، تحلیل و ترجمه آن، نکته ای را فرو گذار نکرده اند.

انتخاب صحیح ترین متن موجود، موضوع بندی مضامین، پردازش فنی شرح و تحلیل ابیات، استخراج معانی لغات و اصطلاحات، ترجمه ی علمی و شیوای ابیات، بررسی مفهوم کلی ابیات موقوف المعانی، پرداختن به موضوعاتی نظیر اساس های قرآنی، بررسی نکات صرفی، نحوی و بلاغی بویژه صور خیال، استخراج استعاره های تاریخی به کار رفته در شعر کمیت از مزیت های شایسته ای است که محقق مذکور در تالیف این کتاب سترگ به کار گرفته است.

نکته ی مهم تر این است که مولف محترم در استخراج معانی لغات و اصطلاحات، فقط به فرهنگ های عربی اکتفا ننموده است، بلکه بررسی گتبی چون لغت نامه ی دهخدا و اشعار شاعران پارسی گوی چون مولوی، سعدی، حافظ، صائب و... که کلمات عربی را در سروده های خویش به کار گرفته اند، سرلوحه ی کار خود قرار داده است.

این اثر خدمتی ماندنی و گرانبها به زبان عربی و فارسی است و الحق خدمتی بس
ارزشمند به ادبیات ملتزم اهل بیت علیهم السلام می باشد. از خداوند تبارک و تعالی توفیق روز
افزون ایشان را که به زیبایی از عهده‌ی یک کار زیبا برآمت، آرزومندم.

فیروز حریرچی

بیست و یکم فروردین ۱۳۹۳

www.ketab.ir

مقدمه

دوران نوری نورانی سرشار از ظلم و خفقان بود که در خصوص شیعیان علی علیه السلام و دوست راز اهل بیت علیهم السلام شدت بیشتری داشت. معاویه با آرزوی از بین بردن نام و یاد امیرالمؤمنین علی علیه السلام به اسنام حضرت بر منابر، شکنجه و کشتار پیروان آن امام و عدم پذیرش شیعیان در صلح کم به عنوان شاهد، فرمان داد.^۱ این سیاست به جز دوره خلافت عمر بن عبدالعزیز تا پایان دوران حکومت بنی امیه ادامه داشت و اوج آن شهادت امام حسین علیه السلام و یاران یا وفایش بود.

خون پاک آن شهیدان سبب ظهور شاعری شد که روزگار تا آن زمان همانندش را در جهاد و اخلاص و شجاعت و ظلم ستیزی ندیده بود. و این شاعر مجاهد و شیفته‌ی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام کسی جز کرامت برزید اسدی (۶۰-۱۲۶ق) نیست. نخستین و با اهمیت ترین قصاید وی موسوم به «همایان» مورد توجه عالمان و ادیبان بزرگی قرار گرفته است که ما در این اثر به ترجمه، شرح و تحلیلی آن پرداختیم.

ترجمه، شرح و تبیین اشعار شاعران مختلف از دیر باز مورد توجه شارحان و ناقدان و ادیبان بوده و می باشد، هاشمیات کمیت نیز از این قاعده‌ی عام مستثنی نیست اما نکته قابل ملاحظه در شروح و آثار نوشته شده پیرامون هاشمیات این است که اغلب عمده‌ی نویسندگان به جنبه لغوی و شرح واژگان این مجموعه ارزشمند است به طوری که شارحان و محققان همچنان که سنت و دأب ایشان است در تبیین و شرح دیوان یا مجموع اشعار یک شاعر «تک بیت» را واحد کار خود قرار داده و هیچ گونه تحلیل و

۱- مغنیه، محمد جواد (۱۹۹۲م)، الشیعة و الحاکمون، الطبعة السابعة، بیروت، دار الجواد، ص ۷۵.

بررسی جامعی پیرامون مضامین مختلف و مرتبط موجود در آن دیوان ارائه نداده‌اند. به عنوان نمونه می‌توان به شرح‌های ابوریاش القیسی، خیاط نابلسی الازهری و شرح رافعی اشاره کرد. در میان کتب نگارش یافته در خصوص تاریخ ادبیات نیز آن جا که کمیت بین زید اسدی معرفی می‌گردد به ابیاتی چند از هاشمیات و دیگر اشعار او اشاره می‌شود. و عمدتاً به دلیل گرایش‌های مذهبی و ضد علوی نویسندگان آن نگاهی گذرا و غیر منصفانه به زندگی شاعر دارند بدون این که حق مطلب در مورد کمیت و هاشمیات او ادا شود. مانند کتاب الشعر والشعراء نوشته ابن قتیبه.

در میان نوشته‌های بررسی نگاشته شده پیرامون کمیت نیز آن گونه که شایسته است حق شاعر و هاشمیات او ادا نشده است؛ در کتاب‌هایی مانند «شاعران شهید و حاکمان دوران آنان» نوشته‌ی حسن جعفری و «ادبیات انقلاب در شیعه» نوشته صادق آیینه‌وند و «کمیت اسدی؛ حدیث تاریخ» به قلم محمد صحتی سردرودی تنها بخش اندکی از سروده‌های شاعر مورد توجه واقع شده است؛ بررسی کامل و معرفی مضامین اصلی وارد شده در هاشمیات همچنان مورد اقبال محققان و پژوهشگران بوده است؛ چرا که همین نوشته‌ها نیز تنها به بیان و بررسی بخش‌هایی از هاشمیات پرداخته‌اند، به عنوان نمونه آقای صحتی در صفحات ۱۶۱ و ۶۲ تا ۲۱ بیت و علامه امینی در کتاب ارزشمند خود، الغدير، جلد چهارم صفحات ۹ و ۱۰، تا ۱۱ و در صفحه ۱۸۰ بیست و یک بیت و آقای آیینه‌وند در جلد ۱ صفحات ۶۷ و ۶۸ تا ۶۹ بیت از هاشمیات را ذکر کرده‌اند.

لذا نگارنده سعی نمود با نگاهی جامع به شرح و تحلیل مضامین این مجموعه اشعار ارزشمند بپردازد تا رسالتی را که در خصوص شاعران مدافع اهل بیت علیهم السلام بر خود احساس می‌کند تا حدّ توان به انجام رساند.

برای تحقق این مهم در گام نخست تصمیم گرفته شد که صحیح‌ترین متن هاشمیات برگزیده شود، نگارنده پس از جست و جوی فراوان نتوانست دیوان کمیت را بیابد؛ داود سلوم گرد آورنده‌ی شعر کمیت، می‌گوید: اینکه «دیوان کمیت کجاست؟» پرسش

شگفت آوری است. آیا تعصبات قومی آن را از بین برده یا اینکه در جایی پنهان است؟ این سؤالی است که گذشت روزگار به آن پاسخ خواهد داد.^۱ لذا قدیمی ترین شرح هاشمیات یعنی شرح ابی ریاش به تحقیق داود سلّوم و نوری حمّودی القیسی محور کار قرار گرفت که شارح آن ابو ریاش^۲ است. با پژوهشی که نگارنده به انجام رساند روشن گردید که دیگر شارحان همانند رافعی و خیاط، شرح‌های خویش را از همین اثر ابو ریاش گرفته اند.

شاید بتوان گفت این اثر ناچیز که به زبان فارسی جهت آشنایی شیفتگان اهل بیت عصمت و طهارت^۳ در ایران عزیز اسلامی و سایر پارسی گویان دیگر نقاط جهان تقدیم می‌گردد کامل‌ترین اثر در شرح هاشمیات است، زیرا:

۱. این کار علاوه بر آن که شرح ابی‌ریاش آمده موضوعاتی نظیر اقتباس‌های قرآنی، نکات صرفی و نحوی و معنی هر کلمه و صور خیال را مورد توجه قرار داده که در شرح ابوریاش بسیار اندک به آن‌ها پرداخته شده است.

۲. محور کار ابوریاش «تک بیت» بوده و بیشتر شرح لغات مورد توجه بوده است، در حالی که این اثر علاوه بر استخراج معانی لغات، اصطلاحات، مفهوم کلی ابیات موقوف المعانی را^۴ از نظر دور نداشته و سعی نموده است آن‌ها را به گونه‌ای که شاعر در پی آن بوده ارائه نماید.

۳. در این اثر موضوعات تاریخی که در شعر کمیت به آن‌ها پرداخته شده، با استنادهایی تاریخی به طور مفصل بیان شده است، در حالی که این امر در شرح ابو ریاش مجمل است.

۴. در شرح ابیات و استخراج معانی لغات و اصطلاحات تنها به فرهنگ‌های عربی اکتفا

۱- سلوم، داود (۱۹۶۹م)، شعر الکیمیت بن زید الاسدی، بغداد، مکتبة الأندلس، ۶۷/۱

۲- احمد بن ابراهیم قیسی (۳۳۹ هـ - ۹۵۱ م) از عالمان لغوی و نحوی برجسته قرن چهارم است که گویند پنج هزار ورقه لغت و بیست هزار بیت شعر از بر داشت. «شرح هاشمیات الکیمیت بن زید الاسدی» از تألیفات او می‌باشد. (زرکلی، الاعلام، ۸۴/۱؛

إنباء الرواة علی أنباء النحاة، ۶۰/۱؛ یاقوت حموی، معجم الأدباء، ۱/ ۱۸۱

نشده است بلکه لغت نامه‌هایی چون لغت‌نامه‌ی دهخدا و اشعار شاعران پارسی‌گوی چون مولوی، سعدی، حافظ، صائب و... که کلمات عربی را درسروده‌های خویش به کار گرفته‌اند مورد توجه قرار گرفته است.

لازم به ذکر است در کنار شرح ابو ریاش به منظور ضبط دقیق ابیات از شرح‌هایی که ذکر آن‌ها گذشت و همچنین تخمیس‌های نگاشته شده بر هاشمیات هماقند تخمیس شیخ سمان و تخمیس زیوری بغدادی، سایت‌های اینترنتی، لوح‌های فشرده مرتبط با موضوع، مقالات نگاشته شده در باره‌ی کمیت و اشعار او بهره‌گیری لازم صورت پذیرفته است، باشد که نگارنده بتواند در شرح این مجموعه، مصداق این بیت کمیت باشد که می‌فرماید:

مُهَذَّبَةٌ رَأَتْ عَيْبًا قَوْلَهَا غَدَاةٌ غَدٍ تَفْسِيرُ مَا قَالَ مُجْمِلٌ^۱

در پایان لازم می‌دانم اسامی بزرگواری که از محضر آنها کسب فیض نمودم بویژه آقایان دکتر محمدحسن فروزان و غلامعباس رضایی و دکتر امیرحمود کاشفی و همه عزیزانی که اینجانب را در کارهای علمی حاضر یاری رساندند کمال تشکر و سپاسگزاری را داشته باشم. امیدوارم این تلاش ناچیز با تمام کاستی‌ها و لغزش‌هایش مقبول درگاه الهی افتد و راهگشای عزیزانی باشد که قصد پژوهش و نگارش را در این زمینه دارند.

«الحمد أولاً و آخراً»

هشتم جمادی الثانی ۱۴۳۵ قمری

مقارن با نوزدهم فروردین ماه ۱۳۹۳ شمسی

مجید محسنی

عضو هیأت علمی دانشگاه رازی

۱- (ای اهل بیت پیامبر ﷺ) قصیده‌ام (در مدح شما) پیراسته و سید است، در آینده تفسیر آنچه که خلاصه گوینده (به اجمال) گفته است، خواهد آمد. (سلوم، شرح هاشمیات کمیت، ص ۱۸۷).